

Rechciński M., *Diagnoza historycznych sytuacji konfliktotwórczych w parkach narodowych na przykładzie Gorczańskiego Parku Narodowego, Problemy Ekologii Krajobrazu, T. XXXIII.* 135-143.

Diagnoza historycznych sytuacji konfliktotwórczych w parkach narodowych na przykładzie Gorczańskiego Parku Narodowego

An assessment of historical conflict potentials in national parks on the
example of Gorce National Park

Marcin Rechciński

Institut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, ul. Gronostajowa 7, 30-387,
Kraków, e-mail: marcin.rehcinski@uj.edu.pl

Abstract: The article presents research results on the historical conflict potentials in Gorce National Park (GPN). The long-term aim of the study was to use the case-study findings to formulate methodical comments on K. Królikowska's (2007) general typology of conflict potentials in Polish national parks. Through analysis of secondary sources collected and in-depth interviews carried out, 7 historical conflict potentials within the GPN were discovered. Some of these were found multi-faceted and more intense, while dispute no. 6 had marginal importance for the social system of the Park. Within each conflict potential, a different time perspective of the formulated interests and a multitude of determinants were discovered. Finally, it was proved that contrary to the findings of K. Królikowska (2007), majority of conflict potentials' types arise from a vast variety of determinants.

Słowa kluczowe: sytuacje konfliktotwórcze, typologia, Gorce, park narodowy

Key words: conflict potentials, typology, national park, Gorce

Wprowadzenie

Sytuacje konfliktotwórcze wokół polskich parków narodowych stanowią częsty przedmiot prac analitycznych (np. Balon 2002, Sadowski 1993, Sawicki, Zaręba (red.) 1998), jednak w ramach zaledwie

jednego opracowania (Królikowska 2007) podjęto próbę usystematyzowania wspomnianych sporów na płaszczyźnie ogólnej. Choć trudno zanegować istotną rolę cytowanej pracy w procesie poszerzania wiedzy o społecznych uwarunkowaniach ochrony przyrody, Autorka nie ustrzegła się błędów metodycznych, szczególnie niepożądanych w opracowaniach porządkujących dotychczasową wiedzę.

Dostrzegając wagę przedmiotowej problematyki, w ramach niniejszej pracy zdecydowano się na podjęcie dwóch wątków badawczych. Pierwszym, była sama diagnoza historycznych sytuacji konfliktotwórczych w Gorczańskim Parku Narodowym. Wyróżniono je w oparciu o typologię K. Królikowskiej (2007) zaadaptowaną na potrzeby pracy retrospektywnej. Za drugi cel pracy przyjęto natomiast sformułowanie wniosków metodycznych do ogólnej systematyki sytuacji konfliktotwórczych (na bazie uzyskanych wyników).

Materiał i metody

Z uwagi na społeczną tematykę pracy, wykorzystywano głównie dane zawarte w publikacjach zamieszczonych w czasopismach naukowych i popularnonaukowych. Materiał wzbogaciły zapisy z wywiadów pogłębionych, przeprowadzonych z osobami zaangażowanymi w budowę otuliny społecznej GPN, w rozumieniu A. Gruszczyka (2000). Systematyki sytuacji konfliktotwórczych dokonano w oparciu o pracę K. Królikowskiej (2007). Warto zaznaczyć, iż w opracowaniu zajmowano się jedynie konfliktami nakładania się, w rozumieniu A. Kassenberga i M.J. Marka (1986 za: Kistowski 1996). Ponadto, wzięto pod uwagę tylko te spory, które stwierdzono w GPN przed rozpoczęciem budowy otuliny społecznej Parku (umownie – przed 1993 r.; Gruszczyk 2000).

Osobnego wyjaśnienia wymaga określenie „sytuacja konfliktotwórcza” (inaczej „spór”), konsekwentnie używane w pracy. Autor ma świadomość, iż na obszarze GPN stwierdzono „niezorganizowane okresowe wybuchy niezadowolonia”, co usprawiedliwiłoby stosowanie pojęcia „konflikt”, nawet z uwzględnieniem zastrzeżenia J.H. Turnera (2004). Trzeba mieć jednak na uwadze, iż jednym z przyjętych celów badawczych była nie sama identyfikacja konfliktów, istotnie prostsza na podstawie analizy ich płaszczyzn behawioralnych (Weber 1957 za: Runc 1998), a próba rozpoznania przyczyn tych interakcji. Uzasadnia to stosowanie pojęcia „sytuacja konfliktotwórcza”, kładącego dodatkowy nacisk na niededukcyjny charakter wykorzystanej typologii.

Wyniki

Rezultaty prac przedstawiono w formie tabelarycznej. W tab. 1. zamieszczono krótki opis sytuacji konfliktotwórczych stwierdzonych w Gorczańskim Parku Narodowym. Zawiera ona również również związłą polemikę z autorką typologii ogólnej w odniesieniu do wybranych sporów.

Tab. 1. Historyczne sytuacje konfliktotwórcze stwierdzone w GPN.

Tab. 1. Historical conflict potentials discovered in GPN.

Przedmioty sporu w GPN	Uwagi do typologii ogólnej K. Królikowskiej (2007)
1. Spór o utworzenie Gorczańskiego Parku Narodowego i przebieg jego granic	
Stwierdzony dwukrotnie: przed powstaniem GPN w 1981 roku oraz w związku z koncepcją znacznego poszerzenia Parku (poddaną pod konsultacje społeczne w 1986 roku).	
2. Spór o formalne kompetencje (konflikt władzy)	
Odbył się na dwóch płaszczyznach wyróżnionych przez K. Królikowską (2007): pokrywanie się obszarów administracyjnych gmin z terenami Gorczańskiego Parku Narodowego i podwójne administrowanie gruntami prywatnymi (częścią polan reglowych) w granicach GPN. Trzecim przedmiotem sporu było zniesienie serwitutów wypasowych obciążających część lasów Parku od 1860 r. (Loch i in. 1998). Wynikiem powyższego, w 1986 roku nastąpiło odrzucenie przez rady narodowe pierwotnej wersji Regionalnego planu zagospodarowania przestrzennego GPN (Baranowska-Janota, Ptaszycka-Jackowska 1991), a następnie propozycji alternatywnej (zakładającej m.in. zmianę statusu otuliny Parku na strefę osłony ekologicznej).	
3. Spór o osobę dyrektora GPN – Jerzego Honowskiego (konflikt personalny)	
Również w tym wypadku wyróżniono dwie płaszczyzny sporu. Istotą pierwszej było wykonywanie przed Dyrektora swoich uprawnień do regulowania dostępności obszaru GPN. Jednocześnie, inni interesariusze zarzucali mu m.in. (Romeyko-Hurko 1989): preferowanie tymczasowej siedziby dyrekcji GPN w Rzekach (gdzie dyrektor zamieszkiwał prywatnie) i celowe wstrzymywanie renowacji zabytkowych budynków w Porębie Wielkiej (docelowego lokum władz Parku), a także przyzwalanie na dzikie budownictwo w obrębie gruntów Parku (Leonowicz 1987).	
4. Spór o dostępność Parku dla ludzi	
Z uwagi na znikome zainteresowanie turystyczne Gorcami w badanym okresie, spór ten dotyczył niemal wyłącznie mieszkańców otuliny i właścicieli polan reglowych na obszarze Parku. Przedmiotem sytuacji konfliktotwórczych były przede wszystkim regulaminowe zakazy: zbieractwa runa leśnego (szczególnie przy użyciu tzw. rafek; Gierat 2002) i drewna na opał, wypasu owiec i bydła na terenach leśnych (Baranowska-Janota, Ptaszycka-Jackowska 1991), a także wjazdu pojazdami mechanicznym na teren Parku (co stanowiło jednocześnie poważne ograniczenie w dostępie do polan prywatnych; D. Ptaszycka-Jackowska, inf. ustna, maj 2012).	
5. Spór o zasady gospodarowania zasobami środowiska przyrodniczego GPN	
W ramach przedmiotowej grupy zagadnień uwzględniono: dezaprobatę miejscowych wobec <i>marnowania surowca drzewnego</i> w rezerwachach ścisłych GPN (Gruszczuk 2000) oraz potrzebę ograniczenia ilości szkód rolniczych wywoływanych przez parkową zwierzynę.	Typ sytuacji konfliktotwórczych, w ujęciu K. Królikowskiej (2007) wykazuje duże podobieństwo do sporów na tle dostępności Parku dla mieszkańców. Podstawowym wyróżnikiem powinno być tutaj odniesienie do zasobów znajdujących się w wyłącznej dyspozycji władz Parku i niebędących przedmiotem fizycznej ingerencji innych zainteresowanych.
6. Spór o zagospodarowanie przestrzenne w GPN	
Była to sytuacja konfliktotwórcza o marginalnym znaczeniu w GPN – dotyczyła dwóch przykładów dzikiego budownictwa na gruntach Parku (w Porębie Wielkiej i Rzekach; Leonowicz 1987).	
7. Spór o sposoby podejmowania (wykonywania) decyzji w GPN	
Przedmiot sporu stanowiły tu: arbitralne metody podejmowania decyzji przez władze Parku, a także postawy pracowników Straży GPN egzekwujących regulamin bardzo restrykcyjnie (mandaty, konfiskata sprzętu; Gierat 2002) bez względu na ekonomiczny, społeczny i prawny status karanych.	Bardziej psychologiczna niż strukturalna płaszczyzna postrzegania sporów tej grupy powoduje dużą uznaniowość w ich wyodrębnianiu. Należy mieć świadomość, iż powinno się do niej zaliczyć bardzo dużą część składowych sytuacji konfliktotwórczej nr 3 choćby z racji faktu, iż to dyrektor parku narodowego jest głównym organem decyzyjnym omawianych instytucji. Ponadto, warto uwzględnić tu również konfliktogenne sposoby wykonywania odgórnych decyzji bądź własnych obowiązków.
8. (czynnik konfliktogeny) Postawy przedstawicieli społeczności lokalnych i pracowników parków narodowych	
	Nie znaleziono uzasadnienia do wyodrębniania tego czynnika. Zdaniem autora, postawy te stanowią jedynie uwarunkowania psychologiczne bądź społeczne poszczególnych sporów (przede wszystkim nr 3 i 7) i na tej płaszczyźnie powinny być omawiane.

Tab. 2. Strony sporów wokół Gorczańskiego Parku Narodowego. Interesy stron.
 Tab. 2. Contention sides in Gorce National Park and their interests.

Grupy interesariuszy wg J. Solona (2005)	Strony sporu i interesy stron:							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
organy decydujące	władze GPN	interes prawny ¹ (krótkoterminowy)	x	x	x	x	x	
		interes przyrodniczy (długoterminowy)	x	x	x	x	x	
		interes prywatny [w tym – brak woli porozumienia] (krótkoterminowy)			x		x	x
		interes ekonomiczny ² (krótkoterminowy)				x		x
podmioty korzystające z zasobów przyrodniczych	gmine i wojewódzkie rady narodowe	interes lokalny (krótkoterminowy)	x	x	x	x		
	samorządy gminne	idea samorządności		x		x		
właściciele gruntów prywatnych / podmioty korzystające z zasobów przyrodniczych	osoby nabywające działki letniskowe	interes przywarty – czynniki ekonomiczne (krótkoterminowy)					x	
		interes prawny (prawo własności ³ /krótkoterminowy/, uprawnienia serwitutowe ⁴ /długoterminowy/)	x	x	x	x	x	
		interes osobisty – czynniki kulturowe (długoterminowy)	x	x	x	x	x	
		interes ekonomiczny (krótkoterminowy)	x	x	x	x	x	
aktywiści prośrodowiskowi		interes osobisty – czynniki psychologiczne (krótkoterminowy)			x		x	
		interes przyrodniczy (długoterminowy)	x	x	x	x	x	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Królikowska (2007), I. Odrowąż-Pieniążek, J. Woźniak (1997), J. Solon (2005).

Objaśnienia / Explanations:

Przedmioty sporów – zgodnie z numeracją w tab. 1. / numbers of conflict potentials the same as in the tab. 1.

1 Art. 11., Pkt. 3. Ustawy o ochronie przyrody (1949), § 9, pkt. 3c Zarządzenia Ministra Leśnictwa w sprawie zakresu czynności konserwatora przyrody, nadszedszego państwowego, kierownika parku narodowego i dyrektora parku narodowego w dziedzinie ochrony przyrody (1950), § 9., ust. 1. Rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie utworzenia Gorczańskiego Parku Narodowego (1980), Ustawa o planowaniu przestrzennym (1984).

2 Dotyczy wyłącznie korzyści instytucjonalnych.

3 Także w odniesieniu do nieruchomości niszczonych przez zwierzytną parkową.

4 Nadane wyrokiem Komisji Krajowej z 21.11.1860 r. (Loch i in. 1998).

Tab. 3. Uwarunkowania i przedmioty sporów wokół Gorczańskiego Parku Narodowego.

Tab. 3. Conflict determinants in Gorce National Park.
Uwarunkowania sporów

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
aksjologiczne		x	x	x	x	x	x
	wartość przyrody (vs. wartość człowieka) ¹						
	etyka konsumpcjonistyczna vs. etyka konserwatorska (Kielczewski 2003)						
ekonomiczne		x	x	x	x	x	x
	ubóstwo regionu ²						
ideowe (naukowe)		x	x	x	x	x	x
	różne wizje zarządzania GPN						
	konserwatorskie vs. tradycyjne podejście do ochrony przyrody ³						
	cele ochrony przyrody: GPN dla przyrody czy dla ludzi						
informacyjne		x	x	x	x	x	x
	brak wyjaśnienia przyczyn wprowadzania zakazów						
	dysonans inf.: zakazy a pozostające w pamięci postępowanie pracowników GPN						
kulturowe		x	x	x	x	x	x
	lokalne normy społeczne [kultura industrialna vs. kultura społeczności wiejskich - (Sadowski 1993)]						
	gospodarność górali (Grabowski, Marmuszewski 1985)						
	tradycja ojcowizny						
organizacyjne		x	x	x	x	x	x
	leśne wykształcenie i kwalifikacje większości pracowników GPN						
	hierarchiczna struktura org. GPN, wzorowana na strukturze org. Lasów Państwowych						
polityczne		x	x	x	x	x	x
	niechęć do władzy centralnej ⁵						
	brak środków finansowych na realizowanie poszczególnych przedsięwzięć ⁴						
	brak tradycji samorządności						
prawne		x	x	x	x	x	x
	brak formalnego umocowania niektórych interesariuszy/formalnego wymogu pewnych procedur ⁶						
	brak równouprawnienia w dostępie do zasobów/ ⁷						
	wyższość dokumentu planistycznego GPN nad dokumentami gminnymi ⁸						
	regulamin parków narodowych						
	nieprecyzyjne zapisy prawa						
psychologiczne		x	x	x	x	x	x
	opór wobec zmian ⁹						
	potrzeba bycia gospodarzem na swojej ziemi						
	pożucie wykluczenia, izolacji z własnego miejsca zamieszkania						
	pożucie bezwzględnej słuszności argumentów						
	osobowość poszczególnych interesariuszy ¹⁰						
	przypisywanie cech poszczególnych osób całej instytucji						
	niechęć wobec osób nieuczciwych						
	dylemat: dobro publiczne czy dobro prywatne						

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Królikowska (2007), A. Górecki et al. (1998), A. Hłbysz (2008)
 kolor ciemnopomarańczowy – uwarunkowania dotyczące wszystkich sporów wokół GPN / dark orange – all conflict potentials' determinants
 kolor jasnopomarańczowy – uwarunkowania niedotyczące zaledwie jednego sporu wokół GPN / pale orange – all but one conflict potentials' determinants

Ad. Tabela 3

Objaśnienia przypisów:

- 1 Współcześnie przyjmowany paradygmat nauk socjologicznych nie zakłada konfliktu między etyką konserwatorską a antropocentryczną (Kielczewski 2003), zaś człowieka postrzega jako beneficjenta usług środowiskowych (np. Kramer, van Schaik 1997 za: Wilshusen et al. 2002). Z powyższym podejściem zgodne są opinie części geografów (Kistowski 1996, Balon 2002, Solon 2005) podkreślających antropogeniczny wymiar interesów przyrody.
- 2 Wyniki te wpisują się w sprostowanie V. Hoessle'a (Gaudie 1994 za: Kielczewski 2003) wiążącego poziom życia mieszkańców z ich stosunkiem do przyrody.
- 3 Zdroworozsądkowe opinie społeczności lokalnych o możliwości podtrzymania walorów przyrodniczych obszarów pozostawionych w tradycyjnym użytkowaniu są zgodne z tezami naukowymi wielu badaczy zachodnich (np. Gómez-Pompa, Kaus 1992, Hobbs, Huenneke 1992, Kakabadse 1993 za: Brosius i in. 1998, Pimbert, Pretty 2005). Leżący u podstaw tych koncepcji paradygmat ochrony bioróżnorodności sformułowano jeszcze przed utworzeniem GPN (World Conservation Strategy 1980), jednak na gruncie polskim występowały liczne problemy z jego wdrażaniem. W odniesieniu do obszaru badań omawiał je S. Michalik (1986a, 1986b).
- 4 Ówczesny sposób reklamacji funduszy nie pozwalał na skuteczną ochronę ekosystemów nieleśnych, w tym – polan reglowych (Loch 1996).
- 5 Pracownicy Parku, jako urzędnicy państwowi, utożsamiani byli z socjalistyczną władzą centralną, co doprowadziło do wypaczenia sposobu postrzegania zarządzanego przez nich obszaru chronionego – traktowano go raczej jako dobro państwowe, niekoniecznie zaś – publiczne. Jest to swoista dychotomia poznawcza, dowiedziona przez T. Grabowskiego i M. Marmuszewskiego (1985) wśród mieszkańców otuliny Tatrzńskiego Parku Narodowego.
- 6 Problem ten był szczególnie widoczny w przypadku sporu nr 1 – na konsultacje społeczne dot. projektu regionalnego planu zagospodarowania przestrzennego GPN zaproszono jedynie wybrane organizacje społeczne. Co ciekawe, nie przekonano to mieszkańców otuliny Parku do uczestnictwa w endogenicznych ruchach proekologicznych – wolę przyłączenia się do takiego ruchu wyraziło w 1995 roku zaledwie 33% mieszkańców (Górecki i in. 1998).
- 7 Uwarunkowanie to silnie zaznaczyło się w przypadku sporu nr 4 w związku z praktyką sprzedawania parkowego surowca drzewnego drogą samowyrębu przez kupujących (Gruszczyk 1987).
- 8 Podstawa prawna – art. 25., ust. 3. Ustawy o planowaniu przestrzennym (1984).
- 9 Skalę oddziaływania tego czynnika w wymiarze personalnym dobrze obrazuje jeden z przedmiotów sporu nr 3.
- 10 Uwarunkowanie szczególnie istotne w przypadku kwestii nieuregulowanych prawem (Królikowska 2007).
- 11 Determinanta ta nie mogła dotyczyć sporu nr 3 – osobę dyrektora GPN rekrutowano na tę funkcję ze stanowiska szefa Nadleśnictwa Limanowa (wcześniej piastował on to samo stanowisko w Nadleśnictwie Kamienica), co dowodzi jego wieloletniemu powiązaniu z obszarem Górców (Różański 2006).

Tab. 2. przedstawia wszystkie grupy interesów uaktywniające się w ramach stwierdzonych sytuacji konfliktotwórczych. Interesariuszy zagregowano dodatkowo wg typologii J. Solona (2005) oraz przypisano im reprezentowane stanowiska. Interesy te wykazują sprzeczności nie tylko na płaszczyźnie merytorycznej – odmienny jest również ich horyzont czasowy, co wyróżniono w tabeli. Wokół wszystkich sporów na obszarze GPN stwierdzono aktywność sześciu grup interesu.

Opisane sytuacje konfliktotwórcze wokół GPN charakteryzuje wyjątkowo duża poligeniczność. Ich uwarunkowania zgrupowano w Tab. 3. Forma tabelaryczna ułatwia dostrzeżenie dużego powiązania genetycznego poszczególnych sporów oraz umożliwia bardziej precyzyjne przyporządkowanie konkretnych czynników do sytuacji konfliktotwórczych.

Dyskusja i wnioski

W Gorczańskim Parku Narodowym stwierdzono występowanie wszystkich 7 typów sporów wyróżnionych przez K. Królikowską (2007), przy czym różny był stopień ich intensywności.

Wyróżniono jedną grupę interesariuszy (aktywiści prośrodowiskowi), której nie można przyporządkować do typologii J. Solona (2005). Podstawową cechą odróżniającą ich od pozostałych stron sporów był fakt nieposiadania żadnych materialnych interesów na obszarze Gorczańskiego Parku Narodowego.

Tylko jedna sytuacja konfliktotwórcza (nr 6) nie toczyła się na linii władze GPN – społeczności lokalne. W. Różański (inf. ustna, maj 2012) tłumaczy ten fakt niskim jeszcze zainteresowaniem mieszkańców przestrzenią publiczną i ich koncentracją na prywatnych niedogodnościach o podłożu materialnym.

Stwierdzone interesy charakteryzuje różny horyzont czasowy. Generalnie można przyjąć, że długoterminowy charakter mają wszystkie korzyści przyrodnicze (Odrawąż-Pieniążek, Woźniak 1997) oraz ta grupa korzyści osobistych i prawnych, którą kształtują uwarunkowania kulturowe.

Za interes krótkoterminowy należy uznać ubieganie się o prawo własności na obszarach chronionych. Mniejsze znaczenie ma w powyższym kontekście perspektywa korzystania z tego prawa, bowiem samo zjawisko przynosi destrukcyjne skutki dla właścicieli (decyzje lokalizacyjne na takich obszarach często determinowane są atrakcyjnym krajobrazem bądź występowaniem określonych zasobów, które ulegają zniszczeniu przy nadmiernej skali wykupów).

Wyróżnione spory charakteryzuje duża poligeniczność, co potęguje problemy z ich rozwiązywaniem.

Znaczna część uwarunkowań odnosi się do większości typów sytuacji konfliktotwórczych. Nie podkreśliła tego w swojej pracy K. Królikowska (2007), dążąc prawdopodobnie do jak najsilniejszego wyodrębnienia zaproponowanych przez siebie rodzajów sporów.

Dystynktywność niektórych sporów obniża także wieloaspektowość ich przedmiotów. Przykładem mogą być sytuacje konfliktotwórcze nr 3, 6 i 7 – pomimo faktu, iż wyłącznie w ich ramach władze GPN kierowały się interesem prywatnym, tab. 3. nie sugeruje szczególnego charakteru tych sporów.

Istotne jest, aby w pracach systematyzujących uwarunkowania sporów wokół parków narodowych unikać powielania pojęć odnoszących się do przedmiotu sytuacji konfliktotwórczych bądź interesów stron. Kierując się tą zasadą, w niniejszym opracowaniu zrezygnowano z wyróżniania czynnika przyrodniczego – konieczność ochrony przyrody GPN była jawnie artykułowana w każdej z sytuacji konfliktotwórczych. Uwagi tej nie można już jednak odnieść np. do czynnika ekonomicznego – zdarza się, że względy majątkowe stanowią bezpośredni interes stron tylko w odniesieniu do części sporów, ale trudna sytuacja materialna interesariuszy może wywoływać ich negatywne postawy także na innych konfliktowych płaszczyznach. Wreszcie, zrezygnowano z wyróżniania czynników przestrzennych – nakładanie się interesów dwóch (lub więcej) grup na tym samym obszarze jest w istocie przedmiotem sporu, a nie jego uwarunkowaniem.

Literatura

- Balon J. 2002. Regionalne zróżnicowanie konfliktów człowiek-środowisko na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego W: Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – zagospodarowanie – konflikty – zagrożenia: 2002. Partyka J. (red.). Instytut Ochrony Przyrody PAN, OPN. Ojców, s. 715-722.
- Baranowska-Janota M., Ptaszycka-Jackowska D. 1991. Regionalny plan zagospodarowania przestrzennego Gorczańskiego Parku Narodowego – główne problemy planistyczne. Człowiek i Środowisko 15, 3-4, s. 267-284.
- Brosius, J.P., Tsing A.L., Zerner C. 1998. Representing communities: Histories and politics of community-based natural resource management. Society Nat. Resources 11, s. 157-168.
- Gaudie A. 1994. Mensch Und Umwelt. Univ. Press. Berlin-Heidelberg.
- Gierat T. 2002. Edukacja po gorczańsku. Parki Narodowe 4, s. 8-9.
- Gomez-Pompa A., Kaus A. 1992. Taming the wilderness myth. BioScience 42, 4, s. 271-279.
- Górecki A., Dróżdż M., Najder R. 1998. Gorczański Park Narodowy a mieszkańcy jego otuliny. Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody 17, 1, s. 73-92.
- Grabowski T., Marmuszewski S. 1985. Świadomość ekologiczna górali i ich postawy wobec Tatrzańskiego Parku Narodowego. Studia Socjologiczne 96, 1, s. 241-258
- Gruszczyk A. 1987. Zasięg terytorialny i zasady realizacji ochrony Gorczańskiego Parku Narodowego. Las Polski 11, s. 6-8.
- Gruszczyk A. 2000. Udostępnianie Parku jako element współpracy z lokalnymi społecznościami. W: Turystyka w parkach narodowych. Materiały IV Krajowej Konferencji "Ochrona przyrody a turystyka": 2000. Wnuk Z. (red.). WSP, Atrium. Rzeszów, s. 89-92. Hibszer A. 2008. Komunikacja społeczna, jako sposób przewyższania konfliktów społecznych w parkach narodowych (wybrane przykłady), Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego 10, s. 579-593.
- Hobbs R.J., Huennekke L.F. 1992. Disturbance, Diversity and Invasion: Implications for Conservation. Conservation Biology 6, 3, s. 324-337.
- Kakabadse Y. 1993. Involving communities: The role of NGOs W: The future of IUCN: The World Conservation Union: 1993. Holdgate M., Synge H. (red.). IUCN. Gland, s. 79-83.
- Kassenberg A., Marek M.J. 1986. Ekologiczne aspekty przestrzennego zagospodarowania kraju. PWN. Warszawa, s. 174
- Kielczewski D. 2003. Parki narodowe a społeczności lokalne W: Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski: 2003. Horodeński R., Sadowska-Snarska C. (red.). WSE. Białystok, s. 223-230
- Kistowski M. 1996. Analiza występowania potencjalnych sytuacji konfliktowych w środowisku przyrodniczym wspomagana systemem GIS MapInfo W: Badania ekologiczno-krajobrazowe na obszarach chronionych: 1996. Kistowski M. (red.). KGFiKŚ UG. Gdańsk, s. 8-12.
- Kramer R.A., van Schaik C.P. 1997. Preservation paradigms and tropical rain forests W: Last stand: Protected areas and the defense of tropical biodiversity: 1997. Kramer R.A., van Schaik C.P., Johnson J. (red.). Oxford University Press. New York, s. 3-14.
- Królikowska, K. 2007. Konflikty społeczne w polskich parkach narodowych. Oficyna Wydawnicza „Impuls”. Kraków, s. 269.
- Leonowicz K.M. 1987. Kto pomoże Gorcom?. Aura 12, s. 15-16.
- Loch J. (red.). 1998. Plan ochrony Gorczańskiego Parku Narodowego. Elaborat. GPN. Poręba Wielka.
- Loch J. 1996. Unaturalnianie układów ekologicznych w Gorczańskim Parku Narodowym. Przegląd Przyrodniczy 3/4, s. 55-72.

- Michalik S. 1986a. Pasterstwo a ochrona przyrody w parkach narodowych polskich Karpat. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 42, 4, s. 19-29.
- Michalik S. 1986b. Problem ochrony biocenoz polan reglowych w parkach narodowych polskich Karpa., *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 42, 5, s. 16-27.
- Odrawąż-Pieniążek I., Woźniak J. 1997. Negocjacje, jako strategia rozwiązywania konfliktów w sporach pomiędzy parkami narodowymi a samorządami. *Człowiek i Środowisko* 21, 1, s. 87-95.
- Pimbert M.P., Pretty J.N. 2005. Parks, people and professionals – an international assessment for resource management, policy and research. UNRISD-IIED- WWFN discussion paper 57. Geneva, s. 64.
- Romeyko-Hurko K. 1989. W sprawie Gorczańskiego Parku Narodowego. *Aura* 5, s. 33-34.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 sierpnia 1980 r. w sprawie utworzenia Gorczańskiego Parku Narodowego (Dz. U. 1980 nr 18 poz. 66).
- Róžański W. 2006. Historia powstania Gorczańskiego Parku Narodowego i jego znaczenie dla ochrony przyrody w Polsce. *Ochrona Beskidów Zachodnich* 1, s. 13-21.
- Runc J. 1998. Ochrona środowiska a konflikty społeczne w Polsce. Wyd. Naukowe Wyższej Szkoły Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa. Poznań, s. 240.
- Sadowski, A. 1993. Wigierski Park Narodowy w świadomości jego mieszkańców W: *Wigierski Park Narodowy a jego mieszkańcy: 2002*. Osiniak T., Poskrobko B., Sadowski A. (red.). Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko. Białystok-Kraków, s. 69-122
- Sawicki J., Zaręba D. (red.). 1998. Społeczności lokalne a tereny prawnie chronione. Materiały z Warsztatów Terenowych. PKE ZG SPN. Kraków-Zawoja, s. 81
- Solon J. 2005. Czy obowiązująca ustawa o ochronie przyrody jest dobrym narzędziem do rozwiązywania konfliktów „człowiek-przyroda” w polskich parkach narodowych? W: *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek-przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce: 2005*. Hibszer A., Partyka J. (red.). PTG o/Katowice, OPN. Sosnowiec- Ojców, s. 9-17.
- Turner J.H. 2004. *Struktura teorii socjologicznej*. PWN. Warszawa, s. 733.
- Ustawa z dnia 12 lipca 1984 r. o planowaniu przestrzennym (Dz.U. 1984 nr 35 poz. 185).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 1949 nr 25 poz. 180).
- Weber M. 1957. *The theory of social and economic organizations*. Free Press. Glencoe, s. 436.
- Wilshusen P.R., Brechin S.R., Fortwangler C.L., West P.C. 2002. Reinventing a square wheel: Critique of a resurgent “Protection Paradigm” in international biodiversity conservation. *Society and Natural Resources* 15, s. 17-40.
- World Conservation Strategy: Living Resource Conservation for Sustainable Development. 1980 IUCN, UNEP, WWF, s. 77.
- Zarządzenie Ministra Leśnictwa z dnia 20 listopada 1950 r. w sprawie zakresu czynności konserwatora przyrody, nadleśniczego państwowego, kierownika parku narodowego i dyrektora parku narodowego w dziedzinie ochrony przyrody (M.P. 1950 nr 132 poz. 1646).